

Janusz Lalewicz

"Du sens. Essais sémiotiques",
Algirdas Julien Greimas, Paris 1970,
Editions du Seuil, ss. 318 : [recenzja]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 63/1, 385-391

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

myślenia, o obszernie zakrojonej sferze badań. Godna pochwały w pracach polonistycznych syntetyczność jest jednak tu może zbyt daleko posunięta. Wiele zdań mogliby znani a utytułowani ironiści zacytować jako przykład hermetyzacji języka młodej humanistyki — i choć nie jest to krytyka merytoryczna, jednak bywa, że i ona ma racjonalne jądro.

Witold Kaliński

Algirdas Julien Greimas, DU SENS. ESSAIS SÉMIOTIQUES. Paris 1970. Editions du Seuil, ss. 318.

Książka *Du Sens* jest zbiorem piętnastu artykułów i referatów publikowanych lub wygłaszanych (z wyjątkiem dwóch, drukowanych po raz pierwszy) w latach 1960—1969. Teksty podzielone są na cztery grupy tematyczne: *Le Sens, L'Histoire et la comparaison, Le Récit* i *La Manifestation*. Większość z nich prezentuje rozważania teoretyczne lub metodologiczne, dotyczące aparatu pojęciowego, narzędzi i programów badawczych semiotyki. Również studia analityczne (np. *La Quête de la Peur, L'Écriture cruciverbiste* czy analityczne partie w *La Structure des actants du récit*) nastawione są, jak się zdaje, nie tylko na rozwiązanie pewnych zagadnień badawczych, lecz również — czy przede wszystkim — na zademonstrowanie metod analizy lub problemów teoretycznych. Często są one zresztą opracowaniem analiz innych badaczy (np. *Pour une théorie de l'interprétation du récit mythique* albo *La Mythologie comparée*) w oparciu o własną aparaturę teoretyczną autora.

Takie nastawienie omawianej książki sugeruje wyekspozowanie również w omówieniu przede wszystkim metodologicznego i teoretycznego aspektu przedstawionych tekstów.

Pierwszy artykuł, *Du Sens*, pełniący po części rolę wprowadzenia, zawiera rozważania na temat możliwości i sposobów naukowo przydatnego ujęcia znaczenia. Dotychczasowe doświadczenia językoznawstwa i semiotyki ujawniają swoisty paradoks: sens, który w życiu praktycznym doświadczany jest jako coś oczywistego, „naturalnie” danego, wymyka się wszelkim próbom uchwycenia go refleksyjnie. Nie posiadamy żadnych skutecznych technik wyodrębnienia go i wyraźnego przedstawienia. Toteż semiotyk często ulega pokusie bądź odwołania się do spekulacji filozoficznej, bądź wykorzystania modeli matematyczno-logicznych, które jednak w tej dyscyplinie, nie posiadającej jeszcze skryształizowanych, dostatecznie precyzyjnych i operatywnych podstaw teoretyczno-metodologicznych, musiałyby prowadzić do rozwiązań arbitralnych i pozornych. Bardziej użyteczne są kategorie i techniki wypracowane przez językoznawstwo. Nie pozwalają one uchwycić samego sensu wprost, ale pokazują, jak śledzić jego manifestacje i przekształcenia, a nadto pouczają, że jeśli znaczenie ma być kategorią użyteczną i operatywną, trzeba traktować je jako inwariant szeroko rozumianego przekładu czy „przekodowania”, sens zaś — jako możliwość takiego przekodowania. Zadaniem semiotyki jest wyjaśnienie podstaw owego przekodowania, dokonywanego nieustannie w praktyce porozumiewania się oraz opracowanie narzędzi i technik przekształcania i opisu sensu.

Propozycje aparatury teoretycznej i metodologicznej tak rozumianej semiotyki zawierają następne artykuły: *Considérations sur le langage* i *La Structure sémantique*. Teoretyczne i metodologiczne założenia językoznawstwa strukturalnego zdają się pełnić we współczesnej humanistyce rolę, jaką w XIX w. odgrywała dialektyka: dostarczają nowego modelu racjonalności w obrębie „rzeczywistości ludzkiej”, stwa-

rzają nową perspektywę jej ujmowania. Perspektywa ta kwestionuje szereg klasycznych założeń epistemologicznych. „Ludzka rzeczywistość” to rzeczywistość-znacząca-dla-człowieka, a przeto rzeczywistość, którą można opisać jako układ czy zespół różnorodnych systemów semiotycznych. Z tego punktu widzenia nie sposób mówić o rzeczywistości pozajęzykowej jako odniesieniu absolutnym — trzeba ją uznać również za pewną artykulację rzeczywistości, wyznaczoną przez określony kod. W szczególności również nauka może być ujęta jako naukowa forma pewnej dziedziny semantycznej (*univers sémantique*), porównywalna w semiotycznym opisie np. z jej formą potoczną. W ten sposób zainteresowania semiotyki obejmują cały zakres przedmiotowy nauk humanistycznych.

Podstawowe kategorie opisu przejmują Greimas z glossematyki. Punktem wyjścia — a zarazem warunkiem — opisu jest wyróżnienie wyrażenia (*expression*) i treści (*contenu*) oraz ustalenie odpowiedniości między artykulacją (formą) treści i wyrażenia. Podstawowe jednostki semiotycznego systemu to „femy” (*phèmes* — cechy dystynktywne) i ich kombinacje, fonemy — na planie wyrażenia, oraz „semy” (*sèmes*) i ich kombinacje, „sememy” (*sémèmes*) — na planie treści. Opis może, jak pokazuje autor na przykładzie nomenklatury botanicznej naukowej i ludowej, skupić się na warstwie wyrażenia („analiza dyskryminacyjna” — *discriminatoire*) lub na warstwie treści („analiza jakościowa” — *qualitative*). W ramach analizy treści można wyróżnić badania typologiczne — porównawcze badanie artykulacji określonej dziedziny semantycznej (np. podstawowe kategorie wizualne) w różnych społeczeństwach — oraz badania nad układem różnych kodów jednego społeczeństwa, opisujące ową „logikę konkretną”, o której pisał C. Lévi-Strauss. Analiza planu *contenu* ujawnia, zdaniem autora, dwa rodzaje „semów”: kategorie eksteroceptywne (jakościowe kategorie postrzeżeniowe) i kategorie interoceptywne albo formalne (np. przedmiot—operacja, proces—system, identyczność—odmienność, koniunkcja—dysjunkcja). Te ostatnie stanowią nie tylko formalny szkielet komunikacji, ale zarazem podstawowe kategorie epistemologiczne.

Obok ujęcia systematycznego sens może być opisywany syntagmatycznie — jako projekt lub cel zaprogramowanego procesu (np. sekwencji narracyjnej, zespołu operacji krawca szyjącego suknię, procesu historycznego). W ramach ujęcia syntagmatycznego również odróżnia się modele ideologiczne (jakościowy opis treści) oraz technologiczne (opis ciągu operacji, stanowiących plan wyrażenia). Badania w zakresie modeli syntagmatycznych są dotychczas nikłe. Utrudnione ze względu na zakorzenione opory są analizy w zakresie „semiotyk ideologicznych”, zwłaszcza literatury i historii — dwóch uprzywilejowanych dziedzin formułowania i przekazywania całościowego modelu „humanistycznego” przeżywania „świata ludzkiego”, pretendującego do uniwersalności. Analiza semiotyczna musiałaby tu prowadzić do demitologizacji i samej działalności, i jej treści — owego tradycyjnego humanizmu.

W artykule *Structure et histoire* (drukowanym w „Temps Modernes” 1966) rozpatruje Greimas problematykę historycznego opisu zjawisk humanistycznych w perspektywie strukturalistycznej. Opis strukturalny pomija wszelki czasowy — czy historyczny — aspekt zjawisk badanych, a nawet sprowadza wszelki proces, wszelkie dzianie się, do achronicznego systemu relacji logicznych. Skądinąd jednak opis historyczny sprowadza się — jak wskazują doświadczenia lingwistyki historycznej i komparatystycznej — do wyróżnienia struktury badanych zjawisk (np. „języka starofrancuskiego”, „feudalizmu” czy „baroku”) i określenia sposobu przekształcania się jednych w drugie. Otóż ze strukturalistycznego punktu widzenia „historyczność” danej struktury można opisać jako jej historyczne „użycie”

(*usage*), tj. określoną realizację w historii (np. pewna postać feudalizmu, realizacja pewnych możliwości danego systemu językowego). Opis historyczny powinien здаwać także sprawę z przekształcania się struktur. Nie potrafimy jednak na razie opisywać przekształceń nieodwracalnych: ani językoznawstwo, ani historia nie dysponują jeszcze odpowiednimi narzędziami.

Ten ostatni artykuł — chyba jeden z bardziej interesujących, konstruktywnych głosów w toczącej się od lat dyskusji na temat strukturalizmu i historii — dobrze ilustruje tendencję Greimasa do stawiania problemów nie na modłę filozoficzną, lecz w kategoriach operacyjnych, przydatnych dla naukowego opisu. Przejęty z językoznawstwa aparat pojęciowy zintepretowany jest dostatecznie ogólnie w stosunku do potrzeb semiotyki, a zarazem dostatecznie konkretnie, by stanowić nie tylko myśl przewodnią badań semiotycznych, ale także ich teoretyczne narzędzie. Cenne wydaje się rozwinięcie opozycji przejętej z glossematyki: schemat — użycie (*usage*); interesująca jest propozycja rozróżnienia analizy dyskryminacyjnej i jakościowej; bardzo użyteczna wydaje się wprowadzona już w *Semantyce strukturalnej*, a nigdzie nie określona, niestety, dostatecznie jasno, kategoria izotopii.

Pewne pytania nasuwa natomiast interpretacja kategorii teoretycznych. Na przykładzie botaniki pokazuje autor możliwość semiotycznej analizy „języka” nauki z jednej strony, a jej przedmiotowej dziedziny — z drugiej. Nasuwa się jednak pytanie, jak dalece możliwy byłby taki opis np. fizyki czy chemii współczesnej. Czyżby semiotyk dysponował takimi narzędziami, które (nie będąc identyczne z aparatem pojęciowym teorii lub metateorii fizycznych) pozwalałyby opisać i porównać świat teorii kwantów i świat potocznego doświadczenia? Propozycja modeli syntagmatycznych jako narzędzi opisu rozmaitego typu procesów i czynności budzi wątpliwości analogiczne: jak dalece możliwy i potrzebny jest semiotyczny opis naukowych procedur badawczych czy „szycia sukni”, różny od opisu odpowiednich teorii specjalistycznych? Mimo nader trzeźwych zastrzeżeń, wypowiedzianych w rozważaniach ogólnoteoretycznych, autor zdaje się niekiedy ulegać tendencji, którą przez analogię do „psychologizmu” czy „ewolucjonizmu” można by nazwać „lingwistycyzmem” — tendencji redukowania przedmiotu badań do jego aspektu znakowego oraz — niekiedy — przypisywania wszelkim układom znaczącym struktury języków etnicznych.

Tendencja ta pojawia się także w następnych artykułach, prezentujących zastosowania aparatury teoretycznej do analizy niektórych dziedzin kultury. Analiza rzeczywistości „naturalnej” jest przedmiotem studium *Conditions d'une sémiotique du monde naturel*. Artykulację doświadczenia potocznego omawia autor na przykładzie doświadczenia wzrokowego, w którym proponuje wyróżnić podstawowe kategorie wizualne (np.: wysoko—nisko, krzywe—proste, wypukłe—wklęsłe) — prawdopodobnie pokrywające się z kategoriami przestrzennymi w językach etnicznych — oraz ich kombinacje: figury świata wizualnego. W szczególności jako figurę poruszającą się w przestrzeni, można opisać postać ludzką. Można jednak badać ruchy i gesty od strony podmiotowej — jako ruchy znaczące, których podmiotem jest człowiek. Jednostkami „kodu gestów” byłyby „czynności proste” — których lista pokrywa się zapewne z listą podstawowych czasowników (np.: iść, biec, leżeć, dawać, brać, ciągnąć) — stanowiące kombinacje „cech dystynktywnych” (określonych ruchów poszczególnych części ciała). Gesty proste układają się w większe sekwencje gestów (np. „zerwanie pomarańczy”) i całe „programy gestualne” (np. „uszywanie sukni”).

Semiotyka gestu winna, według Greimasa, objąć całe zachowanie ruchowe człowieka, tj. nie tylko gesty komunikacyjne, lecz także np. czynności produkcyjne.

Ogół gestów dzieli się na *praxis* gestualną (gdzie człowiek jest podmiotem nie komunikacji, lecz tylko działań) oraz komunikację gestualną. Przeciwwstawienie „czynu” (*le faire*) i „pragnienia” (*le désir*) dzieli „*praxis* gestualną” na praktyczną i mityczną (np. „polowanie” i „obrzędowy taniec” przed polowaniem, skłon głowy i tułowia jako „schylenie się” i jako „ukłon”). „Komunikacja gestualna” bezpośrednia, która wyraża „stany” czy „postawy” podmiotu, np. gniew, lęk (*gestualité attributive*) i modalności samej komunikacji — np. nawiązanie, ustosunkowanie do partnera (*gestualité modale*), nie tworzy nigdy samodzielnego systemu komunikacyjnego. „Język gestów” zawsze ma charakter transpozycji. Jest to bądź odwzorowanie jakiejś figury w „substancji ciała” (*gestualité mimétique* — np. odwzorowanie „pistoletu” przez pięść z wysuniętym palcem), bądź transpozycja treści (*contenu*) mitu na dłuższą sekwencję gestów (*gestualité ludique*).

Artykuł zawiera szereg cennych spostrzeżeń i sugestii, jakkolwiek uzasadnianych w sposób trudny do przyjęcia; dość arbitralne wydają się np. odróżnienia: „sakralne—ludyczne—estetyczne” (s. 78—79), albo „czyn—pragnienie”, stanowiące podstawę przeprowadzanych podziałów gestów. Oczywiście wątpliwości budzi zwłaszcza pomysł rozpatrywania wszelkich czynności człowieka (m. in. pracy) w kategoriach semiotycznych: oznacza to albo absolutyzację aspektu komunikacyjnego ludzkiej działalności — a wówczas tracą sens określenia: „praca”, „wytwarzanie” itd., albo przekształcanie semiotyki w ogólną teorię wszystkiego pod wszystkimi względami — wówczas traci sens słowo „semiotyka”.

Szczególnie dobitnie ujawniają się konsekwencje takich uroszczeń w pisanim wspólnie z F. Rastierem artykule *Les Jeux des contraintes sémiotiques*, gdzie wprowadzone zostaje i omówione na przykładzie systemu norm seksualnych pojęcie modelu konstytucjonalnego. Model ten opisuje rozczłonkowanie „substancji treści” (*S*) na dwa „semy” przeciwne (s_1 i s_2) oraz ich zaprzeczenie (\bar{s}_1 i \bar{s}_2). Zachodzące między tymi czterema elementami stosunki przeciwieństwa (między \bar{s}_1 a s_2 , s_1 a \bar{s}_2), sprzeczności (między s_1 a \bar{s}_1 , s_2 a \bar{s}_2) oraz implikacji (między s_1 a s_2 , \bar{s}_1 a \bar{s}_2) określają elementarną strukturę znaczenia, determinującą logiczny szkielet wszelkich systemów semiotycznych, a także artykulację ich składników.

Interpretacja „modelu konstytucjonalnego” w dziedzinie stosunków seksualnych każe odróżnić stosunki *nakazane* (np. małżeństwo), *zakazane*, tj. „nienormalne” (kazirodztwo, homoseksualizm), *nie-nakazane* (cudzołóstwo kobiety) i *nie-zakazane*, tj. „normalne” (cudzołóstwo mężczyzny). Obok systemu norm społecznych działa system wartości ekonomicznych (stosunki korzystne, szkodliwe, nie-korzystne i nie-szkodliwe) oraz system wartości indywidualnych (stosunki pożądane, „fobijne”, tj. budzące obawy, nie-pożądane i nie-fobijne). Hierarchia — lub niezależność — tych trzech systemów (np. nadrzędność wartości ekonomicznych wobec wartości indywidualnych), czyli *episteme* danej kultury, wyznacza zespół wyborów (kombinacji realizowanych) i przymusów życia seksualnego. Zbiór stosunków *dozwolonych* (nakazanych lub nie-zakazanych) przeciwstawia Kulturę Naturze oraz „kulturę indywidualną”, czyli osobowość, „nie-osobowości”. Omawiane kategorie pozwalają, zdaniem autora, zdefiniować także szereg innych pojęć, np. „konflikt” wartości, „przestrzeń alienacji”, a nawet przytaczane z literatury przykłady stosunków bardziej konkretnych, jak „małżeństwo dla pieniędzy” czy „romantyczne rozdarcie”, spotykane u Balzaka.

Swoisty scjentyzm Greimasa przerodził się w tym artykule w najczystszą scholastykę. Dość prosty czteroelementowy schemat, operujący podstawowymi tautologiami logicznymi, a opisywany i rozwijany na paru stronicach z ładu scholastyczną skłon-

nością do mnożenia dystynkcji i terminów, przedstawiany jest nie tylko jako narzędzie opisu, ale jako podstawowy szkielet badanych zjawisk. Widoczne jest to jeszcze wyraźniej w następnym artykule, gdzie zakłada się z góry, że np. mit lub baśń są z natury rzeczy realizacją takiego schematu logicznego. A zastosowanie tego modelu daje symplicyjący, arbitralny, nic właściwie nie wyjaśniający opis, przypominający raczej liczne modele „zachowań racjonalnych” czy „strategii”, spotykane w popularnych omówieniach teorii gier albo cybernetyki, niż analizy Lévi-Straussa lub Jakobsona, na które powołuje się autor.

Przed omówieniem tekstów dotyczących struktur narracyjnych wypada jeszcze wspomnieć o artykule *Pour une sociologie du sens commun*, przedstawiającym perspektywę opisu systemów konotacyjnych, które wyznaczają socjokulturowe aspekty języków denotacyjnych, a których treścią (*contenu*) jest artykulacja potocznego doświadczenia rzeczywistości społecznej.

Grupę artykułów na temat narracji (*le récit*) otwiera obszerny artykuł *Éléments d'une grammaire narrative*. Przedstawione w nim rozważania mają dotyczyć narracji nie tylko literackiej, lecz także filmowej, onirycznej czy malarskiej, pomijając różnice, jakie między nimi zachodzą „na poziomie manifestacji”, a skupiając się na wspólnych im strukturach głębszych.

Podstawowa gramatyka narracji to system relacji logicznych, wyznaczony przez „elementarną strukturę znaczenia” (por. wyżej), a realizowanych w opowiadaniu „syntaktycznie”, jako ciąg operacji (stanowiących odpowiedniki paradygmatycznych relacji). Operacje te w gramatyce powierzchniowej interpretowane są „figuratywnie” jako działania „antropomorficzne”, realizowane przez *actants*, zmieniające się z kolei na poziomie manifestacji w konkretne postaci. Operację syntaktyczną, czyli (w gramatyce powierzchniowej) „czynność” (*le faire*), opisuje „zdanie narracyjne proste” (deskryptywne, atrybutywne lub modalne). Ciąg trzech zdań opisujących: konfrontację dwóch podmiotów, uzyskanie przez jeden z nich przewagi i zdobycie przezeń pożądanego Przedmiotu-Wartości odpowiada „czynowi” (*performance*). Ciągi *performances*, opisujące cyrkulację Przedmiotu-Wartości między „*actants*”, wyrażane są przez „zдания translatywne”. Między wolą (*vouloir*), wiedzą (*savoir*) i mocą (*pouvoir*) a bytem (*l'être*) i czynem (*le faire*) zachodzą określone powiązania wyznaczające budowę i funkcję poszczególnych składników sekwencji narracyjnej.

Zastosowanie omówionej tu skróto teorii pokazuje przedstawiona w *La Quête de la Peur* analiza grupy rozpowszechnionych w całej Europie baśni „o poszukującym łęku”. Te same baśnie stanowią podstawę materiałową analizy „*actants*”, dopełniającej wykład „gramatyki narracji” (w *La Structure des actants du récit. Essai d'approche générative*). Rozbicie sekwencji początkowej — dostatecznie autonomicznej, by można ją było uczynić przedmiotem obecnej analizy, oraz zawierającej wszystkie elementy narracji potrzebne do wyróżnienia *actants*, tj. „dysjunkcję”, „kontrakt” i „próbę” — na „syntagmy narracyjne” i porównanie wariantów tej sekwencji w kilkunastu wersjach opowiadania każe odróżnić *actants*, tj. semantyczne jednostki struktury narracyjnej: podmiot-bohater, nadawca i adresat (*destinateur* i *destinataire*), przeciwnik-zdrajca (*oposant-traitre*), od aktorów, tj. postaci przedstawiających na poziomie manifestacji owe *actants* (np. „Ojciec”, „Zakrystian”, „Starszy brat”), oraz od ról, stanowiących manifestację pewnych kategorii semantycznych (np. świętość—świeckość) związanych z aktorami.

Interpretacji opowieści mitycznej poświęcony jest pisany w r. 1963 i nieco zdezaktualizowany już artykuł *La Mythologie comparée*, będący próbą opracowania analiz G. Dumézila w oparciu o teoretyczną aparaturę zaproponowaną przez Lévi-

-Straussa w jego *Strukturze mitów* (zob. *Antropologia strukturalna*, Warszawa 1970), oraz obszerne studium *Pour une théorie de l'interprétation du récit mythique*, prezentujące semiotyczną teorię opowieści mitycznej jako szczególnego przypadku opowieści w ogóle (*le récit*), na podstawie tomu 1 *Mythologiques* Lévi-Straussa oraz własnej teorii narracji. Powołując się na autora *Le Cru et le Cuit*, wymienia Greimas trzy podstawowe składniki mitu: armaturę, tj. to, co odróżnia mit od innych opowieści, kod i przekaz. Opowieść mityczna wyróżnia się obecnością sekwencji początkowej i końcowej oraz dwóch rozgrywających się na innym planie sekwencji środkowych, z których druga prezentuje „odwrócenie sytuacji” z pierwszej. Te cztery sekwencje stanowią przekaz narracyjny (poziom powierzchniowy), któremu na poziomie głębokim odpowiada ciąg operacji logicznych, określających relacje między kategoriami składającymi się na kod mityczny (np. życie—śmierć, surowe—gotowane).

Intencją tego studium było, jak się zdaje, metodologiczne doprecyzowanie i uogólnienie tez teoretycznych i analiz Lévi-Straussa w oparciu o teoretyczną aparatę „gramatyki narracji”. Realizacja tego zamiaru natomiast zdaje się być odwróceniem procedury badawczej autora *Mythologiques*. Lévi-Strauss buduje modele teoretyczne w oparciu o wyniki porównawczej analizy mitologii osadzonej w kontekście kulturowym; Greimas uznaje elementy tych teoretycznych modeli za ontologiczne jądro mitu („strukturę podstawową”) i przeprowadza pseudoanalizę, polegającą w gruncie rzeczy na sprowadzeniu mitycznej opowieści do przyjętego *a priori* schematu. Zrozumiała jest przeto, z jednej strony, jego skłonność do skupiania się na „strukturach głębokich” — przypominających nieco *qualitates occultae* — i operacjach formalnych, przy pewnej nonszalancji w stosunku do konkretnego kulturowego, a z drugiej — zasygnalizowane lojalnie w *Post-scriptum* artykułu zastrzeżenia Lévi-Straussa w stosunku do przedstawionych w nim analiz.

Ta sama sztuczność „struktur elementarnych” i „podstawowych”, ukrytych na niedostępnych obserwacji poziomach głębokich, daje się odczuć w całej koncepcji „gramatyki narracyjnej”. Nie wiadomo np., na jakiej podstawie ustalona została lista *actants* i czy jest to lista kompletna albo co każe autorowi przyjąć trzy „modalności” zdań (*vouloir, savoir, pouvoir*). Nie jest także jasna ani zasadność, ani przydatność skomplikowanych schematów „syntaktycznych”. W szczególności zaś nie wiadomo, w jaki sposób ta aparatka pojęciowa, zbudowana wyraźnie w oparciu o analizy mitów i opowiadań ludowych (przykłady oraz pewne pojęcia przejęte są głównie od Lévi-Straussa i Proppa), miałyby stać się narzędziem analizy narracji filmowej, powieściowej czy malarskiej, zbudowanej — także w warstwie fabularnej, której rozważania Greimasa dotyczą, ale która nie jest przecież w powieści czy w filmie warstwą jedynie istotną ani autonomiczną — zupełnie odmiennie niż opowieść typu mitycznego.

Czwartą część książki otwiera szkic *La Linguistique structurale et la poétique*. Jednorodność przedmiotu językoznawstwa i poetyki wyznacza, pociąga za sobą, zdaniem autora, podobieństwo ich metod. Przekaz poetycki bowiem to przekaz językowy, dodatkowo — ale analogicznie — ustrukturuwany. Ta dodatkowa organizacja, wprowadzająca odpowiedniości między strukturą wyrażenia (*expression*) i treścią (*contenu*), oraz zamknięcie (*clôture*) przekazu sprawiają, iż jest on — zgodnie z definicją Jakobsona — „projekcją równoważności na łańcuch syntagmatyczny”.

W artykule *L'Écriture cruciverbiste*, analizując stosunek między definicjami a terminami (*dénominations*) w krzyżówkach, wprowadza Greimas pojęcia równoważności i dystansu między wyrażeniami językowymi. Dystans (syntaktyczny lub semantyczny) można opisać jako ciąg przekształceń czy derywacji (kon-

densacji lub ekspansji, substytucji lub permutacji) prowadzących od jednego do drugiego wyrażenia. Stwierdzone rozbieżności ciągów syntaktycznych i semantycznych świadczą, zdaniem autora, o zasadniczej rozbieżności między syntaktyczną (gramatyczną) a semantyczną strukturą języków naturalnych.

Ostatni artykuł, *Les Proverbes et les dictons*, jest próbą ustalenia inwentarza i typologii konstrukcji językowych i procederów stylistycznych, jakie występują w przysłowiach, oraz określenia ich wartości semantycznej.

Pośród obfitej we Francji literatury semiologicznej prace Greimasa wyróżniają się szerokością horyzontów teoretycznych, z jednej strony, a sprawnością warsztatową i dyscypliną metodologiczną — z drugiej. Nie ulegając skłonności do filozoficznych spekulacji lub eseistycznej werbalistyki, tak rozpowszechnionej w pracach semiologicznych, autor wysuwa szereg istotnych problemów i nader interesujących rozwiązań, często wspomnianych tylko w omówieniu albo wręcz pominiętych ze względu na brak miejsca. Wadą większości artykułów jest zawiły, trudny w lekturze sposób pisania, obciążony rozbudowaną chyba ponad potrzebę terminologią, czasem niezbyt jasną. Niekiedy (np. w *Les Jeux des contraintes sémiotiques* czy w studiach na temat narracji) ten kult aparatu pojęciowego przeradza się w scholastyczną spekulację, wywodzącą rzeczywistość z apriorycznego systemu teoretycznego. Natomiast niewątpliwie cenne i warte rozwinięcia sugestie zawierają artykuły z pierwszych partii książki — zwłaszcza *Considérations sur le langage*, *La Structure sémantique*, *Du Sens* i *Structure et histoire* — omawiające ogólną problematykę analizy i opisu znaczenia oraz pokazujące możliwości wykorzystania doświadczeń językoznawstwa strukturalnego w dziedzinie humanistyki.

Janusz Lalewicz